

KETMA-KET TARJIMA JARAYONIDA YUZ BERUVCHI XATOLAR TAHLILI

Nurmatova Durdona Shuxrat qizi

O`zDJTU Tarjimonlik fakulteti Ingliz tili tarjima nazariyasi kafedrasida
stajyor-o`qituvchisi

Annotatsiya

Tarjimonlik sohasida xatolar tahlili tarjimonning aniqlik va to'liqlik normalari bo'yicha ish faoliyatini baholash uchun vosita sifatida qaraladi. Ushbu tadqiqot ingliz va o'zbek tillarida ketma-ket tarjima qilishda talaba-tarjimonlar yo'l qo'yadigan xato turlarini tahlil qilishga qaratilgan.

Kalit so'zlar

Xatolar tahlili, ketma-ket tarjima, talaba-tarjimonlar, tutilishlar, tushunish xatolari.

Аннотация

В области устного перевода анализ ошибок рассматривается как инструмент оценки работы переводчика с точки зрения уровня точности и полноты. Целью данного исследования является классификация типов ошибок при последовательном переводе.

Ключевые слова

Анализ ошибок, последовательный перевод, подготовка студентов-переводчиков, прерывания, ошибки понимания.

Abstract

In the field of interpreting, error analysis is considered as a tool to evaluate an interpreter's performance concerning the standard of accuracy and completeness. The research intends to investigate the error types in consecutive interpreting and provides insights into the understanding of the process and outputs of CI.

Key words

Error analysis, consecutive interpretation, student-interpreter training, disfluencies, comprehension errors.

Tarjimonlik "yozuv va (yozma) tarjima ixtiro qilinishidan oldin bo'lgan qadimgi insoniy amaliyot" (Pöchhacker, 2004). Madaniyatlararo muloqot mavjud ekan, tarjimonlikka ehtiyoj bor. Globallashuv va jahon biznesining rivojlanishi bilan tarjimonlarga bo'lgan talab, ayniqsa, odamlar o'zlarining moliyaviy ehtiyojlarini qondirish uchun turli madaniyatlar bilan muloqot qilishlari va muzokaralar olib borishlari kerak bo'lgan iqtisodiy sohada tez o'sib bormoqda.

Tarjimonlik sohasida Xatolar Tahlili (XT) aniqlik va to'liqlikni hisobga olgan holda tarjimonlarning ish faoliyatini baholash vositasi sifatida qaraladi (Falbo, 2015). XT tizimiga asoslanib, talaba-tarjimonlar orasida eng ko'p uchraydigan xatolarni tahlil qilish uchun miqdoriy yondashuv qo'llanildi.

Bir hil namuna olish usulidan foydalangan holda, ma'lumotlarni tahlil qilish uchun 10 nafar talabani natijalari tanlandi. Talaba- tarjimonlarning audio yozuvlarini so'zma-so'z transkripsiya qilgandan so'ng, McDowell & Liardét (2020) modeli bo'yicha ikki bosqichli xatolar tahlili o'tkazildi: (1) xatolarni aniqlash va qayta qurish va (2) xatolarni tasniflash va miqdorni aniqlash.

Xatolar asosan uch turga bo'linadi: tushunish xatolari, grammatik xatolar va tutilishlar

Xatolarni tahlil qilish talaba-tarjimonlarning og'zaki tarjima qilish qobiliyatining muammoli triggerlarini tushunish uchun foydalidir (Vang, 2015). Altman (1994) tadqiqotida talaba tarjimonlari tomonidan Sinxron tarjima (ST)da eng ko'p uchraydigan xatolar qatoriga "qo'shimchalar, qo'shimchalar, alohida matn elementlarining noto'g'ri talqin qilinishi va uzunroq iboralarning buzilishi" kiradi. Ketma-ket tarjima (KKT) da talaba tarjimonlar tomonidan yo'l qo'yiladigan xato turlari o'rtasidagi munosabatni aniqlash uchun bir nechta empirik tadqiqotlar o'tkazildi.

"Ketma-ket tarjima" atamasi 1920-yillardan keyin qo'llanila boshlandi (Baigorri-Jalón, 2014) va ish rejimiga asoslangan tasnif bilan sinxron tarjimaga qarshi qo'llaniladi. Gilening harakat modellariga (2009) ko'ra, KKT ST dan farq qiladi, chunki birinchi bosqich 1-bosqichda eslatma yozish va 2-bosqichda eslatma o'qishni o'z ichiga oladi. Shu sababli, KKT adabiyotida eslatma olish bo'yicha tadqiqotlar ustunlik qiladi.

Boshqa tomondan, KKTni o'qitishning nozik tomonlarini o'rganish uchun ba'zi empirik tadqiqotlar o'tkazildi. Li (2013) o'qituvchilarning strategiyadan foydalanish talabalarning KKT sinfidagi mashg'ulotlariga qanday ta'sir qilganini o'rganib chiqdi. Yenkimaleki va van Heuven (2018) prosodik xususiyatlarni anglashni o'rgatishning tarjimonlar faoliyatiga ta'sirini o'rganib chiqdi. KKT bo'yicha ko'pgina tadqiqotlar eslatma va pedagogik jihatlariga qaratilgan. Ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi KKTda tarjimonlarning xatolari kamdan-kam tekshirilgan. Ushbu tadqiqot ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi talabalar tarjimonlari orasida ketma-ket tarjima qilishda (KKT) xato turlarini tasniflashga intiladi. Tadqiqot savollari: Talaba-tarjimonlar KKT mahsulot bosqichida tez-tez xatolarga yo'l qo'yishadi; va KKTda talaba-tarjimonlar tarjimasida har ikki tildagi xato turlari o'rtasidagi farqlar qanday?

Ushbu tadqiqot ishtirokchilari O'zbekiston davlat davlat jahon tillari universitetida tarjimonlik yo'nalishida yettinchi semestrda tahsil olayotgan o'nta bakalavriat talabasidir.

Metodologiya

Xatolarni tahlil qilish tarjimonning aniqlik va to'liqlik standarti bo'yicha ish faoliyatini baholash uchun vosita sifatida ko'rib chiqilishi mumkin va talqin qilingan matnni tarjima qilish jarayonining mahsuli sifatida qaratadi (Falbo, 2015). Ushbu tadqiqot xatolarni tahlil qilish uchun McDowell & Liardét (2020) bosqichlarini kuzatib boradi: (1) xatolarni aniqlash va qayta qurish va (2) xatolarni tasniflash va miqdorni aniqlash. Birinchi bosqichda manba matnni maqsadli matn bilan, tarjimon talaba tomonidan talqin qilingan matnlarni havola qilingan matn bilan taqqoslash orqali talabalar tarjimonlari yozuvlaridagi xatolar, jumladan, kamchiliklar, qo'shimchalar, buzilishlar va tafvutlar aniqlandi, qayta tuzildi va hokazo. Ikkinchi bosqichda xatolar turlarga bo'lindi va xatolarning sodir bo'lgan chastotalariga qarab miqdoriy baholandi. Xatolarning har xil turlariga tushunish xatosi, grammatik xatolar tutilishlar kiradi.

Tushunish xatolariga asliyat va tarjima matni ma'nolari o'rtasidagi farqlar ya'ni buzilishlar kiradi, ular L1 matnini L2 matni bilan taqqoslash orqali aniqlangan. Til normalarining buzilishi nuqtai nazaridan tekshirish orqali grammatik xatolar va tafovutlar aniqlandi. Tutilishlar KKT jarayonida pauza, uzilish, takrorlash va duduqlanishni anglatadi.

1. Tushunishdagi xatoliklar

Manba nutqidagi ma'lumotlarning tushib qolishi, manba nutqida uchramaydigan ma'lumotlarning qo'shilishi, otlar, fe'llar, sifatlar va boshqa ma'lumotlarning buzib ko'rsatilishi tushunish xatosi sifatida tasniflanadi. Ular tushunish xatolari sifatida belgilanadi, chunki bu xatolar manba nutqini yaxshi tushunmaslikdan kelib chiqadi. Bu yerdagi kamchiliklar talaba tarjimonlarining maqsadli nutqda manba semantik ma'nosini bera olmasligini bildiradi. Bu o'rganilayotgan talabalar tarjimonlari tomonidan eng ko'p uchraydigan xatolardir. Ba'zan talaba-tarjimonlar butun jumlani tashlab qo'yishgan, lekin ko'pincha ular jumlaning bir qismini tashlab ketishgan.

2. Grammatik xatolar

Grammatik xatolar birlik va ko'plik shakllarining noto'g'ri ishlatilishini, ega va kesim o'rtasidagi nomutanosiblikni, zamon shakllarining va gap bo'laklaridagi xatolarni anglatadi.

3. Tutilishlar

KKT jarayonida pauza va duduqlanishni bildiradi. Nomidan ko'rinib turibdiki, tutilishlar nutqni vaqtincha to'xtatishni anglatadi. KKTda pauza "fonik oqimdagı tanaffus" ni nazarda tutadi (Piccaluga va boshq., 2005). Ikki xil pauza mavjud: ovozi signersiz jim pauzalar va "fonemik bo'lmagan vokalizatsiya" bilan to'ldirilgan jim bo'lmagan pauzalar. Ushbu tadqiqotda pauzalar avvalgisiga - talqin qilishda ovozi tovushsiz to'ldirilmagan pauzalarga ishora qiladi. Agar oqimning uzilishi 2 soniyadan ortiq bo'lsa, u pauza deb hisoblanadi. Ushbu tadqiqotdagi "uh" va "um" kabi to'ldirilgan pauzalar tutilish deb ataladi. Joriy tadqiqotda duduqlanish deganda talaba tarjimonlarning so'zning faqat birinchi tovushini takrorlashi tushuniladi, masalan, "effekt, effekt" va "om, ombor".

Muhokama

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, talaba-tarjimonlar odatda KKTda uch xil xatoga yo'l qo'yishadi: tushunish xatolari, grammatik xatolar va kelishmovchiliklar. Eng tez-tez uchraydigan xato turlari tushunish xatolaridir, umuman olganda ingliz-o'zbek KKT jarayonida ko'proq tushunish xatolari mavjud. Bu talaba tarjimonlarning ingliz tilidagi manba matnini yetarli darajada tushunmasligi bilan bog'liq. Tinglash va tushunish bosqichida tushunishning yo'qolishi matnini tarjima qilishda tarjima aniqligining yo'qolishiga olib keladi. Grammatik xatolarga kelsak, talaba-tarjimonlar inglizcha-o'zbekcha tarjima qilingan matnda juda kam grammatik xatolarga yo'l qo'ygani aniq. Buning sababi ham ravshan: o'zbek tili ularning ona tili bo'lib, o'zbek tilida grammatik xatosiz jumlar yaratish osonroq. Garchi ular inglizcha-o'zbekcha KKT chiqishida noto'g'ri ma'lumot berishi mumkin bo'lsa-da, ular yaratgan o'zbekcha jumlar o'zbekcha-inglizcha yo'nalishga nisbatan kamroq grammatik xatolarga ega. Ular yo'l qo'ygan bir nechta grammatik xatolar orasida eng tipik grammatik xato L2 ning salbiy ko'chirilishi natijasida yuzaga keladigan qo'shimchaning teskari yoki mantiqsiz tartibidir. Ingliz-o'zbek yo'nalishiga qaraganda o'zbek-ingliz yo'nalishida chalkashliklar tez-tez sodir bo'ladi. Ya'ni, talaba-tarjimonlar bir xil yo'nalishda ko'proq tushunish xatolariga yo'l

qo'yganiga qaramay, ingliz-o'zbek xatolarida kamroq chalkashliklarga yo'l qo'ygan. Bir tomondan, ular tanishligi tufayli ingliz tilidan ko'ra o'zbek tilida ravonroq gaplashishardi. Boshqa tomondan, ingliz tilida tinglash va tushunish qobiliyati past bo'lganligi sababli, ular o'zbek tilida tushunarli nutq tuza olmadilar. Xulosa qilib aytganda, talaba tarjimonlar ingliz-o'zbek yo'nalishida o'zbek-ingliz yo'nalishiga qaraganda ko'proq tushunish xatolariga yo'l qo'ygan va o'zbek-ingliz yo'nalishida ingliz-o'zbek yo'nalishiga qaraganda ko'proq grammatik va chalkashliklarga yo'l qo'ygan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, talaba-tarjimonlar tomonidan eng ko'p yo'l qo'yadigan xatolar tushunish xatolaridir, ingliz-o'zbek yo'nalishida o'zbek-ingliz yo'nalishiga qaraganda ko'proq tushunish xatolari uchradi. Bundan tashqari, o'zbek-ingliz yo'nalishida ingliz-o'zbek yo'nalishiga qaraganda ko'proq grammatik xato va tutilishlar mavjud. Ushbu tadqiqot talaba-tarjimonlarning KKT malakalarini baholashga yordam beradi va kelajakdagi talabalar uchun yanada samarali o'quv dasturini ishlab chiqish uchun yo'nalishlar beradi deb umid qilamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Altman, J. (1994). Sinxron tarjimoni o'rgatishdagi xatolar tahlili: tajribaviy tadqiqot.
2. S. Lambert va B. Moser-Merser (Eds.), Bo'shliqni ko'paytirish: Sinxron tarjimada empirik tadqiqotlar (25-38-betlar). Jon Benjamins nashriyot kompaniyasi.
3. Bartłomiejczyk, M. (2015). Yo'nalishlilik. F. Pöchhacker (Tahr.), Routledge Interpreting Studies entsiklopediyasida (108-110-betlar). Routledge.
4. Falbo, C. (2015). Xatolarni tahlil qilish. F. Pöchhacker (Tahr.), Routledge Interpreting Studies entsiklopediyasida (143-144-betlar). Routledge.
5. Xönig, H. G. (2011). Ketma-ket talqin qilishni o'rgatishda matnli tasvirlardan foydalanish. Mashina tarjimasida va tarjima nazariyasida. <https://doi.org/10.1515/9783110802474.19>
6. Ilg, G. va Lambert, S. (1996). Ketma-ket tarjima qilishni o'rgatish. *Interpreting*, 1(1), 69–99. <https://doi.org/10.1075/intp.1.1.05ilg> Keshavarz, M. H. (2012). Kontrastiv tahlil va xatolar tahlili (Yangi nashr).
7. Kintsch, V. va van Deyk, T. A. (1978). Matnni tushunish va ishlab chiqarish modeliga. *Psixologik sharh*, 85, 363–394.
8. Lu, Rong & Ghani, Che & Ang, Lay Hoon & Abdullah, Muhamad. (2021). Error Types in Consecutive Interpreting among Student Interpreters between Chinese and English: A pilot study.
9. McDowell, L. va Liardét, C. (2020). Ixtisoslashgan tilni qo'llab-quvvatlashga: Xatolarni tahlil qilish uchun ishlab chiqilgan asos. *Maxsus maqsadlar uchun ingliz tili*, 57, 16–28. <https://doi.org/10.1016/j.esp.2019.09.001>
10. Piccaluga, M., Nespoulous, J.-L., & Harmegnies, B. (2005). Kognitiv ishlov berish oynasi sifatida buzilishlar. Sinxron tarjimonda jim pauzalar tahlili. *Spontan nutqdagi disfluency DiSS05*, 2 (dekabr 2012), 151–155.